

FORSKYDNINGER I NUTIDENS SOCIALE LAGDELING

AF THEODOR GEIGER

I. Sociale Lag og deres indre Sammensætning.

TANKEN om social Lagdeling indbefatter Forestillingen om typisk Sammenhæng mellem store Menneskemængders fælles Levevilkaar indenfor og deres Indstilling overfor Samfundet. De samlede økonomiske, sociale og personlige Vilkaar, hvorunder et Menneske lever, vil vi her betegne med det faglige Udtryk: Situation. Man tænker sig i Almindelighed to, tre, fire store Lag, som paa Grundlag af deres sociale Situation bliver Repræsentanter for modstridende Samfundsidealer. Lagenes Kamp om Magten tænkes at bestemme Samfundshistoriens Gang. Denne Betragtning kan have Værdi for Samfundshistorien, men trænger til Supplering ved empirisk Analyse af de Enkeltheder, der danner Baggrunden for store historiske Udviklinger. Dertil kræves yderligere Distinktioner, som først skal fremsættes i Form af teoretiske Muligheder; Beskrivelsen af Nutidens Lagdeling vil senere give konkrete Eksempler¹⁾.

Tænkes store Folkemængder at leve i »fælles Situationer«, indbefatter disse alligevel mange indbyrdes Nuancer. Man kalder f. Eks. den Befolkningsdel, hvis Medlemmer ikke har væsentlig Andel i Produktionsmidlerne, for Proletariat, men der er flere andre Kendetegn, som varierer den paa Grundlag af Produktionsforholdet givne proletariske Situation, f. Eks. Indtægtens Størrelse, Erhvervsgren, Individets nærmere bestemte Opgave i en Erhvervsgren osv. Empirisk Forskning vil ikke ved første Blik udpege en bestemt Omstændighed som afgørende, men betragte Befolkningen i dens brogede Mangfoldighed.

Selvfølgelig kan der ikke tages Hensyn til alle tænkelige Omstændigheder, som kan præge Individets sociale Situation, men

¹⁾ Jeg har fremstillet Metoden og dens mulige Resultater i Bogen »Die soziale Schichtung des Deutschen Volkes«. Stuttgart 1932.

FORSKYDNINGER I NUTIDENS SOCIALE LAGDELING

AF THEODOR GEIGER

I. Sociale Lag og deres indre Sammensætning.

TANKEN om social Lagdeling indbefatter Forestillingen om typisk Sammenhæng mellem store Menneskemængders fælles Levevilkaar indenfor og deres Indstilling overfor Samfundet. De samlede økonomiske, sociale og personlige Vilkaar, hvorunder et Menneske lever, vil vi her betegne med det faglige Udtryk: Situation. Man tænker sig i Almindelighed to, tre, fire store Lag, som paa Grundlag af deres sociale Situation bliver Repræsentanter for modstridende Samfundsidealer. Lagenes Kamp om Magten tænkes at bestemme Samfundshistoriens Gang. Denne Betragtning kan have Værdi for Samfundshistorien, men trænger til Supplering ved empirisk Analyse af de Enkeltheder, der danner Baggrunden for store historiske Udviklinger. Dertil kræves yderligere Distinktioner, som først skal fremsættes i Form af teoretiske Muligheder; Beskrivelsen af Nutidens Lagdeling vil senere give konkrete Eksempler¹⁾.

Tænkes store Folkemængder at leve i »fælles Situationer«, indbefatter disse alligevel mange indbyrdes Nuancer. Man kalder f. Eks. den Befolkningsdel, hvis Medlemmer ikke har væsentlig Andel i Produktionsmidlerne, for Proletariat, men der er flere andre Kendetegn, som varierer den paa Grundlag af Produktionsforholdet givne proletariske Situation, f. Eks. Indtægtens Størrelse, Erhvervsgren, Individets nærmere bestemte Opgave i en Erhvervsgren osv. Empirisk Forskning vil ikke ved første Blik udpege en bestemt Omstændighed som afgørende, men betragte Befolkningen i dens brogede Mangfoldighed.

Selvfølgelig kan der ikke tages Hensyn til alle tænkelige Omstændigheder, som kan præge Individets sociale Situation, men

¹⁾ Jeg har fremstillet Metoden og dens mulige Resultater i Bogen »Die soziale Schichtung des Deutschen Volkes«. Stuttgart 1932.

Erfaringen viser, hvilke Kendetegn der er af særlig Betydning; Produktionsmiddelejerens Stilling er f. Eks. ikke den samme, om han er Landbruger eller Fabrikant osv. Hvert Kendetegn udtrykker et enkelt Træk ved Situationen, og de Mennesker, hvis Situation har et eller flere fælles Træk, danner en statistisk Masse. Gennemfører man alle disse statistiske Inddelinger af Befolkningen, vil Grænserne af de efter flere Kendetegn dannede Masser krydse hinanden, men bestemte Kombinationer af Situationstræk vil vise sig som mere betydningsfulde end andre; jeg kalder dem typiske Helheds-Situationer og de tilsvarende Masser for typiske Grupper. Forskellen mellem Handel og Industri (Kendetegn: Erhvervsgrænse) er f. Eks. meget vigtigere i Forbindelse med Situationstrækket »selvstændig«, end med Trækket »maanedslønnet Kontorarbejde«.

En lignende Distinktion gælder Situationernes samfundspolitiske Betydning. Et socialistisk Standpunkt er naturligt for Løntagere, men deres Forestillinger om Socialismen er stærkt forskellige. Afvigelserne unddrager sig eksakt Betragtning, forsaavidt de er begrundet i Personernes Egenart, men der er typiske Nuancer, som tilsyneladende falder sammen med de førnævnte Nuancer i Situationen. Vi kommer Virkeligheden nærmere, naar vi iagttaget det psykologiske Mellemlid mellem Situation og Samfundsideal. Det sidste er jo som principiel Forestilling om en ønskelig Samfundsorden af ideologisk Karakter (»objektiv Aand«). Ideologier dannes paa Grundlag af og appellerer til psykiske Tilstande eller Mentaliteter, og disse er direkte paavirkede af sociale Situationer. Empirisk Forskning gør bedst i foreløbig at lade Ideologi-Spørgsmaalet staa hen og indskrænke sig til Forholdet mellem Situation og Mentalitet. Hvert Situationstræk vil (ikke nødvendigt, men i Reglen) fremkalde visse psykiske Virkninger. Vi kender psykiske Træk, som er typiske for den Fastlønnede, Forbrugeren, Landboeren, Akademikeren osv. Typiske Mentalitets-Træk svarer til Situationstræk, og typiske kollektive Mentaliteter svarer til Helheds-Situationer. De statistiske Størrelser (typiske Grupper) vil ikke nøjagtigt falde sammen med de psykologiske, fordi Psyken ikke følger fysiske Love, men vi kan alligevel betragte hver Gruppe med fælles Situation som typisk Hjemsted for tilsvarende Mentalitet.

Selve Mentaliteten gør Individet modtageligt for visse Ideologier, men afvisende overfor andre. Vi finder imidlertid, at den samme

Ideologi skifter Nuance efter forskellige Grupperes Mentaliteter eller at den i lang Tid kan skjule betydelige Afvigelser i Mentaliteten, eller at en fastgroet Ideologi selv kan paavirke Individet i Modsætning til dets i Mellemtiden forandrede Situation («forkert Ideologi»).

Paa den Maade faar vi et mere differencieret Billede af Befolkningen. I anden Omgang kan man saa betragte disse Smaagrupper som Materiale, og ordne dem til store Blokke af indbyrdes beslægtet samfundsmæssigt Sindelag; blandt flere gruppe-dannende Situationstræk vil der være et eller andet, som med Hensyn til Samfundets daværende Organisation er af kardinal Betydning og derfor maa anses for lag-dannende. Resultatet vil saa være mindre paavirket af forudfattede konstruktive Anskuelser. Nuancerne indenfor hver Blok vil mere træde frem og er ikke i Fare for at blive presset ind under et færdigt Skema. Vi skal snart se, at dette er særlig vigtigt for Udforskning af Forskydninger i Lagdelingen.

II. Forskydninger i Lagdelingen og deres Betydning.

En tysk Sociolog sammenlignede et socialt Lag med en Rutebil, der stadig er optaget, men hvis Passagerer skifter ved hvert Stoppested. Billedet er taget fra og passer for et stationært Samfund, det udtrykker Personernes Omflytning indenfor en givet Lagdeling. Beror Samfundsordenen paa aabne Grænser mellem Grupper og Lag, vil Individet altid skifte Plads indenfor Samfundet. Man betegner dette som Opstigning og Nedgang, men jeg vil helst bruge det neutrale Ord Omflytning. Der ligger jo tidt to eller flere Grupper ved Siden af hinanden, f. Eks. Bønder og Haandværkere, og Omflytningen medfører ingen tydelig Niveauforskel. Andre Bevægelser betyder samtidigt Opstigning i én og Nedgang i en anden Retning: Haandværkeren kan have større Indtægt, Embedsmanden mindre, men nyder maaske højere Anseelse. Vurderingen er afhængig af, hvor megen Pris Individet sætter paa de enkelte sociale Goder, som er knyttet til en Situation. Desuden kan der jo tænkes en Lagdeling, som overhovedet ikke rummer Rang- og Magtforskel, men beror paa labil Magtligevægt.

Man har udarbejdet hele Kataloger over Omflytningens ydre Former: langsom og springagtig Omflytning af Familier eller In-

divider i Løbet af ét Menneskes Liv eller gennem flere Slægtled, indenfor en Erhvervsgruppe eller fra én til en anden osv. Ligeledes er der Lister over alskens Aarsager til social Omflytning. Jeg lader det staa hen, om alle disse Detailler kan kræve lige stor videnskabelig Interesse, men paapeger to andre Ting: en af de vigtigste Grunde til Individernes Omflytning mellem Grupper og Lag er Forskydninger i selve Lagdelingen, og: Individets Situation kan forandres enten ved Omflytning til en anden Gruppe eller derved, at selve Gruppens Plads i Samfundet forskydes.

Samfundet kan i en Periode være forholdsvis stabilt, og i saa Tilfælde er kun de individuelle Omflytninger aktuelle; men set over længere Tidsrum viser Samfundet sig at være af dynamisk Karakter, det kan ikke betragtes som Genstand, der er, men som Liv, der sker. Naar Samfundet er i stærk Bevægelse, særlig i Revolutioner, gennemgaar selve de hidtil givne Grupper og Lag en dybtgribende Forandring. Samfundshistorikeren konstaterer en Omdannelse af Samfundet og Lagdelingen. Han ser fra lang Afstand paa upersonlige Størrelser og kan, efter at der er sket en Omdannelse, pege paa enkelte Kendetegn, som kunde have varslet Processens første Udviklingstrin. Hvad engang har været Udviklingstendens, kan et historisk Tilbageblik senere vurdere som Symptom paa den Forandring, der er sket. En vittig Historiker sagde: »Historien er den Videnskab, der bag-efter siger, at det maatte komme, som skete«. Vi Samtidige er derimod interesserede i straks at skelne mellem Tendenser til Omdannelse og blot midlertidige Fænomener, og i første Tilfælde at udrede, hvordan Forandringen vil paavirke Magtfordelingen i Samfundet. Det vilde være umuligt at standse Processen, men det er muligt og en klog Politiks Opgave at kontrollere den og at forhindre uundgaaelige Omdannelser i at antage krampagtig Karakter. Den før antydede Metode kan være nyttig i den Retning og er derfor af særlig Værdi i en kritisk Samfundsperiode som den, vi for Tiden oplever.

Lagdelingen svarer i hver Periode til Samfundets Organisation, og Lagdelingens Omdannelse betyder, at det givne Delingsprincip forandres samtidigt med Samfundets System. Naar Samfundet f. Eks. skifter fra feudalt til kapitalistisk Grundlag, taber det tidligere Delingsprincip sin Kraft, den feudale Gruppering trænges tilbage og afløses af en ny. Der sker altsaa en Differenciering og Ny-Integration. Nu fandt vi jo de store Lag, hvis Forhold til hinanden tænkes at bestemme Samfundets Skæbne,

idet vi først dannede smaa Grupper efter flere Kendetegn og kombinerede Situationer og herefter samlede dem til store Befolkningsblokke. Dette skete derved, at vi med Hensyn til Samfundets Organisation kunde udpege et eller andet Kendetegn som det vigtigste. Det ny Lagdelingsprincip kommer ikke fra Dag til anden, men forbereder sig i lang Tid, d. v. s. at et Kendetegn, der allerede havde en vis, skønt ikke afgørende Betydning, efterhaanden rykker frem til første Plads og trænger det hidtil »lagdannende« tilbage. Har man vundet et saa detailleret Billede af Befolkningens Lagdeling, vil eventuelle Differencieringer, som bag efter viser sig i enkelte Grupper, let kunne konstateres. Man kan altsaa tidlig skimte nyoptrædende Tendenser til Omgruppering bagved den hidtil herskende Lagdelings Façade.

Individuelle Omflytninger staar tidt i Forhold til saadanne Omdannelser. Under Forudsætning af aabne Grænser mellem Grupper og Lag og af en præcist virkende social Udvælgelses-Mekanisme vil enkelte Individuer forholdsvis livligt flyde frem og tilbage, ogsaa i en stationær Lagdeling. Ensidige Masseomflytninger fra eller til en Erhvervsgruppe tyder derimod paa dybere objektive Aarsager: Samfundets Organisation forandres, hvorved sikkert økonomiske og tekniske Betingelser er afgørende, og Lagdelingen paavirkes i tilsvarende Retning. En Gruppe formindskes eller udslettes, forøges eller nydannes ved Skrumpning eller Udvidelse af dens Funktion i Samfundet, og Individerne ledes automatisk fra ét Sted til et andet. — Individuer og Familier kan omvendt beholde deres oprindelige Plads, men hele Gruppen forskydes indenfor Samfundets System. Industriens Opkomst indskrænkede og forandrede f. Eks. Haandværkets Funktion og Haandværkernes Stilling i Samfundet. — Men paa den anden Side kan en Gruppes Skikkelse forandres derved, at dens Regeneration fra et bestemt Tidspunkt foregaar ad nye Veje. Overgangen fra Regeneration ved eget Afkom til Opfyldning udefra er her af stor Betydning, fordi Traditionens Virkekraft svækkes.

Alle nævnte Bevægelser kan tilsidst resultere i en gennemgribende Omdannelse. I Begyndelsen ser vi kun, at bestemte Bevægelsesretninger bliver fremherskende i de individuelle Omflytningers Vrimlen, enkelte Grupper tager til eller af. Efterhaanden skifter enkelte Grupper Karakter, der optræder en ny Nuance i deres Mentalitet. Saa splittes en Gruppe, eller der dannes et Mellemled mellem to hidtil tydeligt skilte Grupper. Det myldrer i Samfundets Bygning. Forandrer Forholdet sig mellem Grupperne,

vil dette ogsaa paavirke deres Sammenfatning til store Lag. Lagdelingen omdannes tilbunds, Lagdelingens Princip skifter, nye Lag af hidtil ukendt Sammensætning erstatter efterhaanden de gamle. Men nedarvede Ideologier og deres Propaganda skjuler Forandringen for de Samtidiges Øjne, idet Ideologien stadig gaar ud fra det Lagdelingsprincip, der opløses. Den generelle Sociologi og Samfundshistorien, hvis Begreber støtter sig paa den tidligere Lagdelings videnskabelige Analyse, er i Fare for selv at blive til saadanne Ideologier, medmindre de suppleres med empirisk Detailforskning. — Vi taler om Borgerskab og Proletariat, om Kapitalister og Mellemlasse, uden at spørge, om ikke Navnene er forslidte, om de ikke er blevne til historiske Begreber, mens i Virkeligheden allerede nye Lag af anden Sammensætning og Karakter bestemmer Samfundets Skikkelse og Skæbne. Denne ideologiske Forudindtagethed danner en politisk Fare.

Dertil kommer en anden Fejlkilde. Naar Tanken om Magtforhold i Forvejen spiller den afgørende Rolle i Begrebet om Lagdeling, kan Problemets Baggrund formørkes. Der danner sig let Forestillingen om, at kun Magtforholdene blandt givne Lag skifter, men selve Lagdelingen forbliver. Man siger, at Bourgeoisiet i den franske Revolution overtog Magten fra Aristokratiet, men det passer ikke præcist. Aristokratiet kom jo ikke til at staa under den sejrriige Tredje-Stands Herredømme. Det Borgerskab, der i 1800 havde Magten, var ikke den samme Tredje-Stand, som i 1750 var behersket af Aristokratiet. Aristokratiet i gammel Forstand var ikke blot besejret, men var som saadant udslettet, og ligeledes var Modstanderen, den gamle Tredje-Stand, forsvundet. Det Bourgeois, som havde overtaget Magten, var et nyt Lag, hvis Medlemmer for største Delen, men langtfra alene stammede fra den forhenværende Tredje-Stand. Aristokratiet adsplittedes, fordi der i det ny Samfund ikke var Plads for Grandseigneurens Funktion, men hvad der overlevede Revolutionen, var de adelige Familier og Navnet Aristokrati¹⁾. Det samme gælder Borgerskabet. Navnet har holdt sig fra Stædernes første Oplomstring indtil nu, men under Navnet skjulte sig i Tidernes Løb Lag af helt

¹⁾ Paastanden modsiges ikke derved, at en stor Del af den italienske Adel i Renaissance overtog Kapitalismens Funktioner og derved var i Stand til at indgaa som Overklasse i det ny Samfund. Her har vi kun et Eksempel paa, at hele Grupper kan skifte Karakter. — Slægterne holdt sammen i næsten uforandret Gruppering, men dannede alligevel et helt andet Lag end før. De var ikke længere Feudalaristokrati, men kommerciel-kapitalistisk

forskellig Karakter, Sammensætning og Funktion. Lignende Forskydninger foregaar stadig, ofte upaaagtede.

Omdannelser af den sociale Lagdeling betyder ikke blot, at givne Lag skifter Rang og Plads, men at en hidtil givet Lagdeling opløses og at Individier og Grupper ordnes til en ny. Det kendte populære Billede, at de lavere Lag ét efter andet rykker frem til Magten, at dennes Basis udbredes i Historiens Løb, er forkert, men opretholdes alligevel i Folkets Tale og i mange Politikeres Underbevidsthed. Tanken raader f. Eks., hvor Proletariatet betegnes som Fjerde-Stand, og der kan jo tælles videre Paa den Maade danner Verdenshistoriens Billede sig som noget i Retning af en Butik, hvor der sælges Magt mod Rationeringskort, mens Lagene staar i Kø foran Døren og venter, til deres Nummer raabes op. Dette er Resultatet, naar en konstruktiv Samfundsopfattelse betragter Lagene ensidigt som Helheder, men ikke agter paa deres indre Sammensætning. Det er vistnok rigtigt, at et Lag, der netop har naaet Magten, snart gennemgaar en Differenciering, som atter forbereder nye, fremtidige Magtforhold og Lagdannelser, men Differenciering er kun Sagens ene Side, Integrationen sammensmelter saa ved Differenciering af flere tidligere Lag splittede Flokke. Derfor er det misvisende at forestille sig Lag, der følger hinanden i Magten, den virkelige Proces gaar langt dybere, det er Lagdelinger og deres Principper, som afløser hinanden. Vi kunde se, hvad der under Delingsprincippernes Skiften sker i det Smaa, hvis vi tegnede et Slags Stamtræ, der vilde angive, fra hvilke gamle Grupper de nyes Rekrutter fortrinsvis kom ved hver Omdannelse, og det vilde vise sig, at et nyt Lag altid sammensættes af Individier og Flokke, splittede og udsondrede fra flere gamle Lag.

Ser vi Omdannelsen af Lagdelingen i to Faser som Opløsning og Nydannelse, betyder dette dog ikke, at først kommer det ene og derefter det andet i klar Modsætning. Flere Lagdelinger kommer under en Overgangstid til delvis at krydse hinanden. Opløsningen begynder i de enkelte Grupperes Udkanter, dér falder de første Smaaflokke fra, saa æder Opløsningen sig dybere ind i Lagets Legeme, men Kærnen kan holde sig i lang Tid, den kan endogsaa forstenes og føre sit adskilte Liv som en Slags Levning

Overklasse. Deres Funktion som Lag og deres Forhold til de andre nydannede Lag i det ny Samfund var vidt forskellig fra tidligere. En Gruppe kan nemlig skifte Karakter, mens Individierne er de samme, og Individierne kan erstattes, mens Gruppen som saadan beholder Karakter og Funktion.

i en ny og fremmedartet Lagdeling, som f. Eks. den høje Adel mange Steder har gjort indtil nu. Historien frembyder et broget Billede af mange Former for enkelte Grupperes Skæbne ved Samfundets Overgang fra en Lagdeling til en anden.

Et sidste Ord maa tilføjes om objektivt begrundede Omflytningers samfundspsykiske Virkning, før vi kommer til at anvende de fundne Begreber paa Nutidens Forhold. Det er betydningsfuldt for Gruppens eller Lagets Fremtid og samfundspolitiske Rolle, hvorfra Rekrutterne kommer. Forholdene er ikke saa enkle og skematiske, som den populære Marxisme har tænkt sig. Denne mente jo, at Livsmilieuet simpelthen bestemte det sociale Sindelag, og hvor det ikke passede, affærdigedes det med Betegnelsen »forkert Ideologi«. Denne bekvemme Maade at betragte Sagen paa minder om hin Filosof, som blev gjort opmærksom paa, at hans Teori ikke svarede til Virkeligheden, hvorpaa han straks erklærede: »Saa er det saa meget værre for Virkeligheden«.

Overgang til et nyt Lag betyder, at Individet kommer i andre Livsforhold end det selv eller dets Forældre har levet i. Forandringen kan ikke være uden psykisk Virkning, men denne kan gaa i forskellig Retning. Individet skal klare sig i den ny Situation — ogsaa sjæleligt, det skal vinde et nyt Syn paa et nyt Liv. Skifter kun enkelte Individier fra en Gruppe til en anden, assimileres de let under Paavirkning af Gruppens Tradition, som repræsenteres af de gamle Medlemmer. Drejer det sig derimod om Masseomflytning, kan Assimileringen kræve lang Tid og medføre store Vanskeligheder. Dannes en ny Gruppe i hurtigt Tempo ved Tilvækst fra forskellige andre Lag med helt andre Betingelser, taber de Forflyttede for det første Rodfæste, de kommer sjæleligt af Lave, og der kræves mindst to Generationer, før der er dannet en ny situationssvarende Tradition, som er stærk nok til at assimilere fremtidig Tilvækst (f. Eks. Arbejderskabets Historie 1830—1880). Samles derimod store Masser fra bestemte ældre Grupper i en ny, kan den medbragte Tradition undertiden bevares ved gensidig Bekræftelse i de vante Anskuelser paa Grundlag af den Solidaritet, som fælles Herkomst medfører. De førnævnte særlige Forhold med Hensyn til Italiens Adel i Renaissancen danner et Eksempel: Adelen forvandlede til Kapitalistklasse, men beholdt alligevel et stærkt aristokratisk Præg. Dette kan delvis forklare den italienske Renaissances og Humanismes granseigneuragtige Undertone, mens storborgerlig Fysiognomi var fremherskende i Mellemeuropas tilsvarende Kulturepoke. Er Forskellen

mellem gamle og nye Betingelser stor og betyder Forandringen en Nedgang, kan den medbragte Livsanskuelse virke som saakaldt »forkert Protestideologi«; man kender Fænomenet fra en Del af Nutidens Kontorfolk, der stammer fra selvstændige Erhvervsdrivende. Ideologien kan være forkert i Forhold til den nye Situation, men virker alligevel som psykisk Realitet, og det er baade uvidenskabeligt og politisk dumt at affærdige den med Foragt og imponerende Fremmedord. Vi finder her, at Opdragelse og Opvækst under Paavirkning af en i Forhold til den nye økonomiske Situation fremmedartet Ideologi er et vigtigt Kendetegn for Differenciering indenfor en Gruppe. Med andre Ord: viser Erfaringen, at en Del af de Mennesker, som lever under fælles økonomiske Forhold, afviger i deres Mentalitet fra de øvrige, og kan vi sætte denne Afvigelse i Forhold til f. Eks. Individernes Herkomst, er selve Afvigelsen i Mentaliteten typisk. Repræsentanterne for den »forkerte Ideologi« danner en Undergruppe, som kan afgrænses ved Hjælp af et objektivt Kendetegn: Herkomsten.

III. Nutidens Lagdeling og dens Opløsnings-tendenser.

Vi analyserer vor Tids Samfund ved Hjælp af de fundne Typer, idet vi gaar ud fra den kendte Forestilling: Kapitalisternes og Proletariatets Klasser staar overfor hinanden; mens Kapitalismens Koncentration skrider frem, forøges Proletariatets Mængde. Den saakaldte Gammel-Mellemklassen (Bøndernes, Haandværkernes, Forretningsfolks) Skæbne vil enten være Proletarisering i streng Forstand — voksende Dele vil tvinges ind i afhængig Stilling — eller relativ Forarmelse — Eksistensgrundlaget vil blive snævrere for dem, der kan holde sig i selvstændig Stilling.

Her betragtes altsaa i Grunden Gammel-Mellemklassen kun som Gruppe (efter den Terminologi, som jeg udviklede i første Afsnit), mens Kapital og lønnet Arbejde er lagdannende. Mod-sætningen mellem de to sidste vil ved de Afhængiges Tiltagen og de smaa Selvstændiges Aftagen blive voldsommere, og Bristepunktet vil naas i den proletariske Revolution. Spaadommen forudsætter, at Gammel-Mellemklassens proletariserede Dele vil forøge Proletariatets Masse og Vægt, og at Gruppens forarmede Rest vil kunne vindes for Socialismen. Udviklingsbilledet viser, hvad jeg før betegnede som midlertidig Overkrydsning af to Lagdelinger: den moderne Klassesdeling vil efterhaanden æde sig ind i

Gammel-Mellemklassen, der kan betragtes som Erhvervsstænder-Samfundets sidste Fæstning. Teorien passede godt nok indtil ca. 1900, og bekræftedes ved den antimarxistiske Mellemstands-Teori og -Politik. Denne gik som bekendt ud fra, at Gammel-Mellemklassen dannede en Stødpude mellem Storkapital og afhængigt Arbejde. At styrke den og holde den i Live vilde være ensbetydende med at mindske Klassekampens Voldsomhed.

Udviklingen gik imidlertid andre Veje. Jeg antyder kun nogle karakteristiske Træk, idet jeg tager Sigte paa enkelte Zoner i Samfundet, og skal tage Eksemplerne fra Tyskland, fordi Bevægelserne dér er mere udprægede end her i Danmark, hvor den industrielle Udvikling ikke i den Grad forceredes. — Jeg taler først om de ydre Forskydninger, for senere at drøfte de ledsagende samfundspolitiske Fænomener.

Bondestanden var, bortset fra visse Forskydninger blandt de efter Ejendommenes Størrelse dannede Grupper, forholdsvis stationær, hvilket i et udpræget Industriland betød, at den hurtigt tabte i relativ Vægt indenfor hele Befolkningen. Vi har Udviklingen i en Nøddeskal, naar vi husker, at Forholdet mellem Landsbyernes og Stædernes Befolkning fra 1870 til 1925 kuld-kastedes: det havde været 2:1 og er nu 1:2. Bondestanden er forøvrigt et Eksempel paa, at en Gruppe kan tabe meget mere i Vægt, end der svarer til dens Tilbagegang i relativ Antal. Det var skæbnesvangert, at det industrielle Fremskridt overvurderede sig selv saa stærkt, og at denne naive Overvurdering kunde bestemme hele Samfundspolitikken. Landbefolkningen betragtedes som Samfundsfaktor af sekundær Betydning, de store Industrilandes Kultur og Samfundsliv var ensidigt præget af Storbyerne. Vi oplever nu Reaktionen, efter at Bønderne under Krigen pludselig var kommet til at spille en afgørende økonomisk Rolle, og den industrielle Sektor i Samfundet har nu, da den er svækket og diskrediteret ved en industriel Stagnering af aldrig forudset Omfang, meget svært ved at afværge den agrariske Oprejsnings overdrevne Krav. I den Retning ligger Forholdene her i Danmark helt anderledes, hvilket jeg senere skal vende tilbage til. — Forøvrigt har de personlige Forskydninger fra Landbefolkningen til andre Grupper i de sidste Aartier ikke været saa livlige som før. Da Industriens Personalbehov standsede, var den vigtigste Afløbskanal stoppet til, Børnebegrænsningen havde imidlertid smittet Landboerne, og deres Overskud formindskedes. De Selvstændige i Landbruget forøgede desuden Gruppens Rummelighed der-

ved, at agrariske Arbejdere og Tyende i tiltagende Omfang erstattedes af medhjælpende Familiemedlemmer.

Haandværket trængtes ganske vist tilbage ved Industriens Opkomst, men dette skete dog langt fra i den Udstrækning, som man oprindeligt havde ventet eller befrygtet. Der tales tidt om Skomagerens Uddøen, Haandværket kunde her ikke staa for Industriens Konkurrence. Kendsgerningen er rigtig, men duer ikke som Eksempel paa hele Haandværkets Skæbne. Der var jo andre Grene, som kunde bevare visse Opgaver tiltrods for Industrien, eller som fandt nye Opgaver i selve Industriens Skygge. Det første var f. Eks. Tilfældet i de Grene, der staa i Forbindelse med Byggefaget: Snedkere, Blikkenslagere, Klejnsmede osv., det sidste gælder særlig Bil-, Maskin- og Apparatfaget. Haandværkets Arbejdsomraade var formindsket og delvis forandret, men en sund Kærne kunde bestaa og er ikke længere i Fare for at blive knust af Industrien. Da Haandværkerne har forholdsvis mange Børn og Erhvervsgrenens Kapacitet ikke kunde udvides, var der alligevel et betydeligt Overskud. En Del fandt Plads derved, at ogsaa Haandværket ersattede lønnet Personale med Slægtninge. Vi skal snart se, hvor de andre havnede.

Værre var det med Butiksejerne. Deres Erhvervsmuligheder formindskedes ved Storhandelens Detailfilialer, Varehuse osv., men Gruppen voksede alligevel. Grunden er let at indse: der havde paa adskillige Kanter været Overskud i Erhvervslivet; den, der havde mistet sin tidligere Plads, men raadede over en lille Bedriftskapital, fandt det nemmest at prøve med en Cigar- eller Viktualieforretning, fordi han troede, at dette ikke krævede særlig Sagkundskab. Den derved fremkaldte Overkapacitet i Detailhandelen hævnede sig, da Konsumevnens Nedgang drev en Mængde smaa Butiker til Fallit, og dette gik i første Række (desværre ikke alene) ud over de nævnte nye og svageste Eksistenser, der næsten kan ses som en Slags Ufaglærte blandt de Selvstændige. Her har vi Grunden til, at Fortvivlelsens Radikalisme var voldsomst i denne Samfundssektor.

Arbejdernes Antal voksede stærkt i forrige Aarhundredes sidste Aartier, men Bevægelsen standsede paa et bestemt Punkt, som i Tyskland naaedes omkring 90erne. Derimod dannedes Ny-Mellemklassen, de Maanedslønnede. — Kontor- og Butikfolks oprindelige Hjemsted var Handelen, og Gruppen var forholdsvis lille, ialtfald uden selvstændig samfundspolitisk Betydning. Indtil ca. 1870 gik der en Uddannelses- og Opstigningsvej fra

Købmandslærling over Ansættelse paa Kontor eller Butik til selvstændig Stilling som Købmand. Kontor- og Butikpersonale følte sig derfor samhörige med de Selvstændige paa samme Maade som de gamle Haandværkssvende havde følt sig med Mestrene. Men de Maanedslønnede begyndte omkring Firserne at vokse til en stor Gruppe af selvstændig og man kan sige samfundspolitisk afgørende Betydning. Grundene hertil er kendte: Handelen, navnlig Storhandelen, udviklede sig meget hurtigere end andre Erhvervsgrene, og derved forøgedes dens typiske Personale, de Maanedslønnede. Men snart finder vi en forbavsende Tiltagen af Kontorfolk, ogsaa i Industrien. Dette skyldtes Industriens Overgang til Stordrift og en fremadskridende Rationalisering. Teknisk Rationalisering medførte, at tekniske Opgaver, som i smaa Virksomheder paahviler det udførende Personale, udskiltes og samledes til et særligt Arbejdsomraade. Det gælder Konstruktion, Arbejdsfordeling, Kalkulation osv. Det udførende Personale fritages for disse Biopgaver, og paa den Maade dannes og forøges de tekniske Funktionærers Gruppe, hvortil vi ogsaa kan regne Værkmestrene. Noget tilsvarende skete med administrative og kommercielle Opgaver: Personal- og Materialtilsyn, Indkøb, Lønudregning, Inkasso, Korrespondance osv. — og ad denne organisatoriske Rationaliserings Vej erobrede Kontorfolk Fabrikerne. Men det er ikke nok, at de umiddelbart udførende, tekniske og administrative samt kommercielle Opgaver udskilles indenfor et samlet Arbejdsquantum. De tekniske og administrative Opgaver forøges ved Rationalisering. Denne betyder jo, at Produktionen tager længere Omveje. Teknisk Rationalisering forvandler flere og flere Elementer af Arbejdsprocessen til forberedende Haandteringer og overfører dem til den tekniske Afdeling, og organisatorisk Rationalisering forøger Administrationsarbejdet, den rationelle Organisation danner jo en bureaukratisk Overbygning over selve Produktionsprocessen. Analyserer man den Arbejdsværdi, som et Produkt repræsenterer, vil Forholdet mellem det egentlig udførende, det tekniske og administrative Arbejdes Andele forskydes til Fordel for de to sidste, jo længere Rationaliseringen skrider frem.

Forholdet mellem Arbejdernes og de Maanedslønnedes Antal i Industrien har hurtigt forandret sig. Mens Arbejdernes relative Antal gik tilbage, steg de Maanedslønnedes til mere end det dobbelte. Gruppens Sammensætning er af største Betydning; for Tysklands Vedkommende formoder man, at ca. 25—30 pCt. er

Arbejderbørn, mens de 70—75 pCt. stammer fra eller selv har været Forretningsfolk, Haandværkere osv. Her har vi et Eksempel paa, at en hidtil ubetydelig Gruppe svulmer op ved Udvidelse af dens Erhvervsfunktion i Samfundsøkonomien, og at dens Tilvækst kommer fortrinsvis fra bestemte ældre Grupper.

Indenfor hele Gruppen finder vi stærkt udprægede Nuancer. Dels maa de Maanedslønnede skilles efter deres helt forskellige Gerning som Butikspersonale, Kontorfolk, tekniske Funktionærer, dels finder vi i alle tre Grupper, mest dog i Kontorfolks, ved Siden af et lille Antal Personer med Faguddannelse helt op til Akademikere og med Udsigt til at rykke frem, store Masser af andre uden særlig Fagkundskab og Opstigningschancer. Kontorfolks største Masse kan i Grunden betegnes som dels tillærte, dels ufaglærte Kontorarbejdere.

Arbejderskabet gennemgik i samme Tidsrum en Differenciering, som man ikke havde ventet for 50 Aar siden. Dengang troede man, at industriel Udvikling og teknisk Fremskridt vilde virke uniformerende paa Arbejderne og at navnlig de Ufaglærtes Antal vilde vokse. Tekniken vilde medføre en Arbejdsorganisation, hvor praktisk talt hvilket som helst Individ kunde sættes paa hvilken som helst Arbejdsplads. Men den tekniske Rationalisering gav i dens senere Periode næsten det modsatte Resultat. Der har ikke alene et lille Arbejderaristokrati af højeste Specialkundskab dannet sig, men de sidste Aartier har desuden vist, at ikke de Ufaglærte, men de Tillærte havde stærkest Tilvækst, og at der blandt dem er en Del godt kvalificerede. Industriens Overgang til Kvalitetsfabrikation og Produktion med forfinet Teknik og Maskinmateriale krævede et Arbejderskab af stor Intelligens og Dygtighed, og der er ikke længere Grund til at sætte Haandværkeren højere end Industriarbejdernes bedre lønnede Grupper. Derimod danner der sig en skarpere Grænse mellem Industriarbejdere med karakteristiske Opgaver og Ufaglærte.

Overskuer vi alle disse Forskydninger og vurderer vi deres samfundspolitiske Betydning, kommer vi til følgende Resultat:

Gammel-Mellemklassen blev ikke kvalt mellem Storkapitalens og Industriproletariatets Fronter, men kunde tværtimod opretholde en ret sund økonomisk Stilling. Vi kan derimod maaske sige, at deres Prestigefølelser gør Oprør. Gruppen udførte engang alene alle materielle Funktioner i Samfundet og beherskede hele Erhvervslivet. Vi kan anvende Abbé de Siéyès Ord, at »Tredje-Standen indbefatter den hele Nation«. Men imidlertid

føler Gruppen sig trængt tilbage paa en Plads ved Siden af Industrien og Storhandelen og lider af Skinsygefølelser. Vi kan sammenligne Gammel-Mellemklassen med en Nation, som engang har været Stormagt, men nu har tabt sin verdenspolitiske Betydning. Jeg minder kun om Haandværkets Tilbøjelighed til at tale nedsettende om Industrivarerne med Paastande, som allerede for 50 Aar siden var forældet.

Det viser sig nu, at Gammel-Mellemklassen slet ikke virker som Stødpude i Klassekampen, den er hverken kapitalistisk eller socialistisk, men heller ikke udjævnende Faktor. Den hylder det Samfundsideal, hvorunder den selv engang har været stor: den gamle Kapitalismes, hvor de smaa Besiddende var den herskende Magt. Mellemklassen er forsaavidt reaktionær. Saalænge Klassekampfronten tydeligt stod mellem Storkapitalens uhyre Magt og Arbejdernes uhyre Mængde, kunde denne Tanke ikke gøres gældende med tilstrækkelig Vægt. Men Gammel-Mellemklassen fik i den seneste Tid en Forbundsfølge i Ny-Mellemklassen. Forbundet er sandsynligvis kun midlertidigt, dets Basis er ikke saa meget fælles Interesse og Mentalitet, som Negation af det sidste Halvhundrede Aars Udvikling og en derpaa bygget Protestideologi. Ialfald ser vi, at Klassekampens Stød i vore Dage slet ikke sagtens, men at de økonomisk-politiske Forhold bliver endnu mere udviklede ved Gammel-Mellemklassens Krav. Denne staar ikke længere mellem to Fronter, men kæmper selv mod to Fronter. Denne Aktivitet er maaske det mest forbavsende i de sidste Aars Udvikling. Man havde i et halvt Hundrede Aar vænnet sig til Forestillingen om, at Kapitalisternes og Proletariatets politiske Partier hvert fra sin Side bejlede om Mellemklassen og tænkte sig dennes politiske Rolle som passiv. Mellemklassen var det Omraade i Samfundet, hvor de to andre Stormagter forsøgte at gøre Erobringer, og hvorfra der i Valgkampene kunde komme de skiftende Flertal. Fascismen og Nationalsocialismen viser derimod de forenede Mellemklasser i voldsomt Angreb. Dette overraskede saa meget mere, som Mellemklassen dannes af en Mængde enkelte Grupper — Bønder, Haandværkere, Forretningsfolk, Embedsmænd, Intellektuelle, Maanedslønnede i Handel og Industri — altsaa Elementer, som under det kapitalistiske Samfunds Synspunkter har helt forskellige Interesser.

Ny-Mellemklassens S sammensætning kan delvis forklare Forbundet med den gamle. Klassen er jo som saadan saa ung, at de gamle Medlemmers eget Afkom næsten ingen Rolle spiller. Der

er en Gruppe, som staar i meget nært Forhold til Arbejderne, nemlig Værkmestrene og Opsynspersonalet, som personlig er steget op fra Arbejderklassen og bringer dennes Syn paa Livet og Samfundet med i den ny Situation. Denne Gruppe danner sammen med en Del højt kvalificerede Specialarbejdere et Mellemlid mellem Funktionærer og Arbejdere. Saa er der blandt de Maanedslønnede en Del Arbejderbørn, som er paavirkede af Barn-domsmillieuet. Men paa den anden Side stammer en større Del fra Gammel-Mellemklassen. Nu maa vi tænke, at samme Situation virker helt forskelligt paa Mennesket, hvis den kan opfattes som Opstigning eller maa føles som Nedgang. Det første er Tilfældet med Arbejderbørn, det sidste med Gammel-Mellemklassens Afkom. Disse levede under Selvtændighedens Ideal og føler Overgangen i afhængig Stilling som Nedgang; netop derfor er de interesserede i at lægge stærkt Eftertryk paa Forskellen mellem deres egne ny Stilling og Arbejdernes, skønt de økonomiske Forhold ikke er bedre, men ofte daarligere end Arbejdernes. Saa er de alligevel ikke blandt de nederste i Samfundet. Nu er jo Skrivebordet fælles Redskab for Kontorfolk og Intellektuelle. Denne vist mere ydre Lighed benytter man sig gerne af til at betegne sig som »Aandsarbejdere«, ja endogsaa som »Intellektuelle«. Overfor Arbejderne lægges Eftertryk paa Forskellen, overfor Embedsmænd og Intellektuelle er man mere tilbøjelig til at se de glidende Overgange, og der er jo mange Mellemlid, som gør det vanskeligt at finde en bestemt Grænse mellem Aandsarbejde og mekanisk Kontorgerning. Jeg antyder kun i Forbigaaende, at Intelligensen som Del af den tidligere Overklasse befinder sig i en alvorlig Krise med Hensyn til dens Sammensætning og til den offentlige Vurdering, som dens Ydelser nyder. En umaadelig Tilstimlen til akademisk og til højere Uddannelse har sikkert stor Andel deri. Dette medfører en indre Usikkerhed blandt de Intellektuelle, som gør det lettere for Nabogrupper at udviske Grænserne.

Vi finder to Motiver til det før antydede Forbunds-fællesskab mellem Gammel- og Ny-Mellemklasse. Det første er, at Ny-Mellemklassen for en stor Del dannes af den Gamles Overskud i de sidste Par Generationer. Det andet, ideologiske, ligger mere skjult og kan udtrykkes negativt: Modstand mod Storkapitalismen, skønt den fra Ny-Mellemklassens Side er de Lønnedes Front mod Arbejdsgiverens Overmagt, altsaa her ligger indenfor Storkapitalismens System, mens Gammel-Mellemklassen længes

efter en tidligere Samfundsorden, skal vi sige: Old-Kapitalismens? Paa begge Sider finder vi en afvisende Indstilling overfor den proletariske Socialisme. Fra Gammel-Mellemklassens Side har den meget reale økonomiske Grunde, hos den Nye er den mere psykisk begrundet.

Det fælles Negative finder et overraskende Udtryk i Stænder-samfundets Propaganda mod Klassekampen. Stænderidealet vurderes som Modsætning til den Uniformering, som man tror knyttet til den proletariske Socialisme, Stænderordningen medfører rangmæssig Differenciering, og denne ønskes af baade Gammel- og Ny-Mellemklassen. Men de forenede Parters Opfattelser af Ideologien om Erhvervstænder-Samfundet hviler paa forskelligt psykologisk Grundlag; vi har altsaa her et Eksempel paa, at Afvigelser i Mentaliteten kan skjules ved fælles Ideologi. Gammel-Mellemklassen hylder stadig den tidligere Stænder-samfunds-Tradition, som indbefatter Mindet om dens store Tider, her drejer det sig om en Lagdeling og en Samfundsorden, som følger Forskellen mellem de enkelte Erhvervsgræne. Ny-Mellemklassen tænker derimod paa en Orden, der over alle Erhvervsgræne skelner mellem Grupper med forskellig Funktion og Funktionsrang: Kontorfolk som saadanne føler sig og vil betragtes som Stand, men vil ikke splittes i Grupper efter de enkelte Erhvervsgræne, som de er beskæftigede i. Kontorfolks Gerning er jo i stor Udstrækning neutral overfor de enkelte Næringsgræne, og Individene kan og maa tidt skifte fra en Gren til en anden. Disse Forskelligheder i de to Mellemklassers Mentalitet resulterer praktisk i, at den tyske Politik midlertidig har sat Samfundets Omdannelse til Stænderorden tilside, for at undgaa Gnidninger og Splittelser af uoverskuelig politisk Rækkevidde.

Vi skimter Baggrunden for den kendte Sætning, at »Klassekampen skal udryddes«. Meningen er ikke, at der skal være Fred mellem de givne Klasser, skønt det var den Tanke, som Industrien og Storkapitalen formaaede til at støtte den ny Bevægelse. Man taler om Kampen, men mener tydeligt selve Klasserne, d. v. s. den hidtil herskende Lagdeling og den Samfundsorganisation, som den har været Udtryk for. Under Klassekampens Overflade har allerede en ny Lagdeling dannet sig, hvis Grænser ligger i anden Retning, vi kan kun gætte, i hvilken. Sikkert er det, at Arbejderskabet i et Samfund, hvor Arbejdernes Antal snarere gaar tilbage end fremad, ikke kan tilstræbe Flertalsmagt, medmindre det sikrer sig Forbunds-fæller blandt andre Lag af

tilstrækkelig Styrke. Paa den anden Side kan Ny-Mellemklassen, som i saa kort Tid er vokset til betydelig Magt, efter min Mening næppe holde den opnaaede Position. *Schumpeter* spaaede for flere Aar siden, at den proletariske Magtpolitiks Tid var omme og at Fremtiden stod i Intelligensens, Embedsmændenes og de Maanedslønnedes Tegn. Den sidste Udvikling har delvis bekræftet hans Syn, men Omdannelsen er langtfra afsluttet, og nye Faktorer varsler nye Hændelser. Gruppens Opstigning til Stormagt i Samfundet har allerede nu passeret Højdepunktet. Kæmpebedrifternes Tid i Industrien synes at være standset, en stærk Kritik gør sig gældende overfor den sidste Menneskealders Tendenser. Storbedriftens Overlegenhed er ikke længere Axiom, der spørges efter den optimale Bedriftsstørrelse, man diskuterer, hvorvidt Rationaliseringen er rationel, man beklager en usund Bureautikrisme, d. v. s. en Overlæsning med administrative Funktioner og Organer, Papirets Herredømme. Kort sagt, alle de Tendenser i Industriens Organisation, som i de sidste Aartier fik Kontorfolkernes Gruppe til at svulme op, skrues nu tilbage.

To Spørgsmaal staar efter min Mening i Forgrunden, naar vi prøver at forestille os Udviklingen i den nærmeste Fremtid. For det første: hvordan vil Grupperingen blandt de økonomisk Afhængige og deres Forhold til de Selvstændige forme sig? For det andet: hvordan vil Opgøret mellem Samfundets agrariske og industriel-kommercielle Sektor ende?

Det sidste Spørgsmaal hører mere hjemme under Økonomien end under Sociologien og skal derfor kun antydes. Vi kan tænke os, at Modsætningen mellem den agrariske og den industriel-kommercielle Sektor vil blive saa fremtrædende, at Interesseforskellen mellem Arbejdsgivere og Afhængige indenfor begge Sektorer trænges tilbage. Vi har et Eksempel derpaa i de Forenede Stater, hvis Samfunds- og Økonomipolitik præges meget mere af Modsætningen mellem Farmere og Industri, end af Klassekampen indenfor den industrielle Zone. Det sidste Tidsrums Samfundshistorie i Europa har fremkaldt en Del Fænomener, der kan opfattes som Symptomer paa en lignende Udvikling.

Jeg talte før om, at de Maanedslønnede i Tyskland for en stor Del var uvillige til at danne politisk Enhedsfront med Arbejderne. Men Uvillien gjaldt vist mere den proletariske Ideologi end Arbejderne som Erhvervsgruppe. Navnet Proletariat og den proletariske Ideologi hviler stadig paa Forestillingen om en Tilværelse af uniformt Præg og paa økonomisk og samfundsmæssigt laveste

Niveau, altsaa paa Mindet om Marx' Elendighedsteori (Ordet »Forarmelsesteori« vilde maaske bedre udtrykke Meningen). Men vi saa, at Arbejderskabet gennemgik en Differenciering. Derfor er Navnet og Ideologien forsaavidt forældet. Gruppen omfatter nu mange Nuancer i økonomisk Stilling, fra smaaborgerlig Velmagt helt ned til Fattigdom og Elendighed, og lige saa mange Grader i Henseende til Uddannelse og Arbejdets Rang, fra højt kvalificeret Specialydelse til ufaglært Gerning. Store Dele af Arbejderskabet er steget op indenfor det afhængige Industriarbejdes Omraade, og de har en helt anden Stilling i Samfundet end den, der svarer til Navnet Proletariat i dets tidligere Betydning. Lignende Differencieringer finder vi blandt de Maanedslønnede.

Det kan ikke være anderledes, end at disse ydre Differencieringer har paavirket de paagældendes Livsopfattelse og Syn paa Samfundet. Den bedre lønnede Arbejder er ikke længere Proletar i gammel Forstand. Nuancerne i Livsopfattelsen vilde træde frem meget tydeligere, hvis ikke nedarvede Ideologiers Ortodoksi laa over dem som en Skorpe. Netop disse Ideologier dannede en Hindring for samfundspolitisk Fællesskab mellem Arbejdere og Maanedslønnede. Her i Danmark, hvor denne Skorpe er mindre hærdet og hvor Ortodoksiens Tvang i mindre Grad behersker Arbejderbevægelsens Politik, er Kløften derfor mindre dyb end den har været i Tyskland.

Paa den ene Side har Specialarbejderen meget mere fælles med Værkmestre og tekniske Funktionærer end med de Ufaglærte, og paa den anden Side kan Kontorfolks lavere Kvalifikationsklasser i det lange Løb ikke opretholde deres smaaborgerlige Illusioner. Der er bestemte Kombinationer, som kan faa Betydning: Embedsmænd og Spidserne blandt de Maanedslønnede; Specialarbejdere, Værkmestre og de lavere tekniske Funktionærer osv.

Men det kan ikke benægtes, at økonomisk Afhængighed uden Udsigt til at stige op til selvstændig Stilling giver Menneskene et vist fælles Præg, og at de livsvarigt Afhængige har visse fælles Interesser overfor Arbejdsgiveren. Man behøver ikke at være Materialist for at indse, at disse reale Kendsgerninger i det lange Løb vil være stærkere, end Stændertankens taagede Romantik. Men jo større de Afhængiges samlede Masse er og jo mere differencieret deres Ydelser er blevet, desto tydeligere maa Uddannelsens og Erhvervsfunktionernes Rang træde frem som gruppeddannende Kendetegn indenfor det hele Lag. Man kan godt tænke sig, at de enkelte Grupper Livs- og Samfundsopfattelse vil

varierte stærkt efter Uddannelse og Funktion, men at de fælles Interesser, som Afhængigheden medfører, vil være stærke nok til at danne Grundlag for en økonomisk-politisk Fællesfront. Hvis der kommer noget i Retning af »Stænderorden«, vil det ikke være Erhvervsgræne, men Dannelsens, Uddannelsens og Funktionernes Rang, som giver Grundlaget. Man kan være i Tvivl, om saa de blandt de Afhængige (og Selvstændige), der nu i de højeste Toner raaber efter rangmæssig Differenciering, vil have megen Glæde af den Plads, som tilkommer dem i den ny Orden.

Samtidig med de førnævnte Forskydninger ved Arbejderskabets Grænse mod Ny-Mellemklassen foregaar der ogsaa Forandringer ved Gammel-Mellemstandens Grænser mod Kapitalistklassen. Da Storkapitalen koncentreredes, de anonyme Kæmpebedrífers Antal voksede og Bankkapitalen i tiltagende Grad optraadte som herskende Magt i Industrien, begyndte allerede de mindre Industrielle at føle sig truet; de kom i lignende Situation, som Gammel-Mellemklassen Aartier tidligere havde været i. Deres Tro paa Kapitalismen blev rokket, da Systemets immanente Udvikling truede med at vokse dem over Hovedet. Man kan tale om den personlige Kapitalismes Skepticisme overfor den upersonlige, og Mentaliteten fandt Udtryk i det kendte Ord om den »skabende og ravnende« (schaffende und raffende) Kapital. Denne Skepticisme styrkedes selvfølgelig ved Kapitalismens Verdenskrise og var et af de Motiver, som gav Nationalsocialismens Ideologi Medhold blandt selvstændige Fabriksejere.

Jeg har med Vilje ikke fremsat andre psykiske Baggrundsmotiver for den politiske Omdannelse i Tyskland, fordi saadanne ikke har deres Lige i Danmark. Dette gælder f. Eks. den nationalistiske Opposition mod Marxismen. Den danske Partisocialisme er jo stærkt nationalt præget, og de danske Mellemklasser kender ikke det besejrede Folks nationale Pariafølelse, som virker saa voldsomt i det tyske Borgerskabs Ungdom. Der er andre dybtgaaende Forskelle: den danske Arbejdersocialismes gode Forhold til de smaa Landbrugere og det Medhold, Socialismen her har fundet blandt Landarbejderne, Husmænd og Smaabrugere. Paa den anden Side har den danske Bonde en anden Mentalitet, hvilket sikkert for en stor Del skyldes Højskole-Traditionen. Der til kommer, at Danmark aldrig har været saa ensidigt indstillet paa Industri, at Landbruget altid har spillet en stor og anset Rolle, at hele Landet i højere Grad har bevaret et Præg af Mellemklasseliv, at den demokratiske Tanke her er knyttet til en sund Nationalisme, at Industriens og Storkapitalismens Krise-

kampe kun sender deres yderste Dønninger hertil, at Arbejder-socialismen var tolerant overfor kirkelig Kristendom, at Ordet om »Verbürgerlichung der Arbeiterschaft«, d. v. s. om Arbejder-nes Paavirkning af smaaborgerlige Levevilkaar her ikke som i Tyskland brugtes som Skældsord. Kort sagt, at Danskeren mere lever i Realiteter og ikke er i Fare for at glemme Livet for Ideologier. Til en Mellemlasse-Revolution hører en Mellemlasse, som føler sig i Fare for at blive knust. Lagdelingen og Lagenes Forhold til hinanden vil sikkert ogsaa her forandres, Danmark kan ikke blive upaavirket af Udviklingen i den øvrige Verden, men der er ingen Grund til voldsomme Rystelser i et Land, hvor Mellemlassen, denne betragtet som Gruppe af bestemt Mentalitet, strækker sig dybt ind i Arbejderskabet.

IV. Detailforskningens Opgaver.

Hvad jeg her kan fremsætte, er et Skema, som trænger til at udfyldes med Tal og Detailler. Dette er Sociografiens Gerning. Sociografiens Ophavsmand, Hollænderen *Steinmetz*, sagde, at denne Videnskabsgren havde samme Opgave overfor de moderne Befolkninger, som Etnografien har overfor Naturfolk. Vi har omfattende etnografiske Værker, som gør Rede for hver Enkelthed i fjernboende eller uddøde Naturfolks Liv, og Folkloren underretter os om vore Forfædres Skikke og Adfærd i svundne Dage, men er det ikke mærkeligt, at vi i Grunden kun véd lidt Besked om vore Samtidiges og Landsmænds Hverdag? Hvad véd vi om de enkelte Grupperes Levemåde og Konsumvaner? om deres Livsanskuelse og kulturelle Interesser? deres Selskabelighed og Familieliv? Virkelig dybtgaaende Kundskab om disse Ting vilde være meget vigtigere for Bedømmelsen af Bevægelser og Forskydninger i Samfundet, end man tror. Mentaliteten er jo Produktet af mange smaa Træk, som træder frem i Folkets Hverdagsliv. Og Samfundets Fremtid er i meget højere Grad afhængig af de enkelte Grupperes Mentalitet end af de Slagord og Programmer, som Parlater og Forsamlingslokaler genlyder af. Det er ikke tilfældigt, at Tyskland, hvor Samfundet i de to sidste Aartier var truet af de voldsomste Rystelser og underkastet uforventede Forandringer, netop i den Tid har frembragt mere Litteratur i sociografisk Retning end andre Lande. Dette gælder baade videnskabelig Forskning, Reportage og social Roman.

Vi har ikke engang tilstrækkelige statistiske Oplysninger om Lagdelingens ydre Billede. Man kunde gøre gældende, at Erhvervs- og Folketællingen giver de Tal, det kommer an paa. Den viser jo de enkelte Grupperes talmæssige Udvikling. Dette er rigtigt, men der er to Synspunkter, som skal tages i Betragtning.

For det første: de offentlige Tællinger viser, at en Gruppe tager til og en anden tager af, men de viser ikke de indre Forandringer i Gruppens Sammensætning og dens Rekruttering. Hvorfra kommer Tilvæksten? hvor havner de Frafaldne? har Gruppens Sammensætning maaske forandret sig gennemgribende, uden at dens Antal viser større Svingninger? Her maa der sættes ind med en mere individuel Detailbetragtning.

For det andet: den offentlige Statistik regner med bestemt afgrænsede Grupper som saadanne. Den statistiske Inddeling er selv Udtryk for en bestemt Lagdeling og kan altsaa i enkelte Tilfælde snarere skjule end paapege Begyndelsen til en Omdannelse. I Tysklands Statistik var f. Eks. Kontor- og Butikspersonale indtil for nylig forenet og blandet i een Gruppe, og de Arbejdsløse var indbefattet i de tilsvarende Arbejderes Grupper. Statistikerne er indstillet paa de Kendetegn, som hidtil syntes vigtigst, men kan ikke forudse, hvilke Differencieringer der vil faa Betydning i Fremtiden. Jo mindre de Grupper er, som Statistiken arbejder med, desto nemmere er det at operere med Tallene under nye, i Samfundets Udvikling oprindelig svagt antydede Synspunkter.

Jeg har antydnet, at personlige Forskydninger kan være meget vigtige med Hensyn til gennemgribende Omdannelser. Vi har jo en Del statistiske og sociografiske Undersøgelser om Opstigning og om Tilknytning til Forældrenes Klasse. Der er to ældre danske Arbejder, *Koefoeds* fra 1893 om Gaardejere og *Gammelgaards* af 1904 om Haandværkere. Lignende Undersøgelser vilde for Nutidens Vedkommende vise større Bevægelser Grupperne imellem end dengang. Fra tysk Side er der et Arbejde, som blev udført i Statistisk Departement, München (Sozialer Auf- und Abstieg im Deutschen Volk, München 1930), og en Bog af *Giese* (Die öffentliche Persönlichkeit, Leipzig 1928) om 10000 prominente Samtidige. Problemet er hidtil blevet undersøgt saa at sige i Tilbageblik: hvorfra stammer Ermbedsmænd, Rigsdagsmænd, Kunstnere osv. Der vises smaa Grupperes Sammensætning, men for de større lavere Grupperes Samfundsstilling er det meget vigtigere med Blik fremad for at se: hvad bliver der af deres Afkom, hvor stor er Chancerne for Opstigning? Spørgsmaalet er meget vanskeligere

fra den Side, men der gives alligevel Metoder, som kunde føre til nye og værdifulde Resultater.

Den sociale Regeneration i det hele taget, d. v. s. de sociologiske Spørgsmaal om Generationers Skiften, er af uoverskuelig Rækkevidde. Det drejer sig om de enkelte Grupperes Sammensætning fra Slægtled til Slægtled, om Sammenhængen mellem Familieforholdene og social Lagdeling, om Gruppernes Forplantningsforhold, om Connubium mellem enkelte Grupper osv. I Tyskland er der indenfor genealogiske Kredse en lille Gruppe, som er interesseret i den Retning. Tyskland har forøvrigt i den seneste Tid faaet et enestaaende Materiale for saadanne Undersøgelser: alle i Stat, Kirke eller Kommuner ansatte Embedsmænd, Funktionærer og Arbejdere maatte med Hensyn til den kendte »Arierparagraf« oplyse deres Familieforhold i mindst tre Generationer tilbage.

Selvfølgelig kan hele Befolkningen ikke underkastes saa indgaaende Detailundersøgelser, men der er i enhver Befolkning visse kritiske Sektorer eller Zoner. Man ved f. Eks., at enkelte Erhvervsgrupper er typiske Gennemgangsstationer for social Opstigning. Dette gælder i første Række Folkeskolelærerne og — i anden Retning — Værkmestrene. Særlig vigtige Forandringer er for Tiden varslet blandt Embedsmændenes fremtidige Afløgere og de Studerendes unge Generation. Intelligensen og de liberale Erhverv synes at gennemgaa en Omdannelse, hvis Resultat vi foreløbig kun kan skimte. — I andre Grupper samles der en stor Del af de Eksistenser, som har tabt deres tidligere Arbejdsplads i Samfundet. Jeg tænker ikke alene paa Arbejdsløse, der efterhaanden, som Arbejdsløshed bliver en Slags fast Samfundsinstitution, danner en Gruppe for sig; man kan ogsaa se en Del af Detailhandelens Tilvækst i de sidste ti Aar som et Skjulested for Arbejdsløshed, og man kunde tilføje: Gadehandel, Forretningsrejsende, Agenter, Avissælgere, Kanonfotografer o. m. fl. Man kan sikkert finde flere Smaagrupper, og undertiden helt nydannede Erhvervsgrene, hvor Samfundets Vraggods samler sig. Der vil finde et Spejlbillede af de Opløsningstendenser, som splitter andre Grupper. Mest oplysende vilde det dog være, hvis det var muligt talmæssigt at analysere de personlige Motiver, som fører til Børnenes Overgang i en anden end Forældrenes Erhvervsgruppe; bestemte Motivers eller Baggrundsmotivers hyppigere Optræden vilde saa afsløre objektive Tendenser.
